

Јован Р. Бојовић

ПОЧЕЦИ ИЗУЧАВАЊА ОБИЧАЈНОГ ПРАВА У БАЛКАНСКИМ ДРЖАВАМА*

У науци је познато да су у прошлости на балканске просторе долазили, са њих одлазили, ту нестајали или се трајно насељавали и ту живјели разни народи. Они су били на различитим степенима развитка и организовања, почев од праисторијске скупине, родовског племенског друштва и његовог организовања до робовласничких античких развијених грчких држава Атине и Спарте. Напоменимо и то да су до римског освајања на овом подручју живјели и други народи, као: Келти, Трачани, Дачани, Илири и други, организовани у племенске савезе или државе.

Античка Грчка и римска држава и њихове културе дале су основни првобитни ток не само развитку балканских држава и њихових култура већ и допринос развитку осталих европских држава и уопште европске културе.

Послије Грчке као најстарије робовласничке државе на балканским просторима су до краја XV вијека постојали разни племенски савези и државе, као: Илирска, трачанска, дачанска, келтска, римска, византијска и разне средњовјековне словенске државе: Бугарска, Македонија, Дукља, Рашка, Србија, Босна, Хрватска и Словенија. Почев од XII до краја XV вијека све средњовјековне балканске државе: Словенија, Хрватска, Бугарска, Византија, Србија, Босна и Зета (Црна Гора) изгубиле су независност потпадајући под власт других држава: Млетачке Републике, Мађарске, Турске и Аустрије. Више вјекова су балкански народи били под туђинском влашћу.

---

* Реферат поднесен на француском језику на VI конгресу балканолога у Софији 3 — 5. IV 1989.

Кроз ослободилачку борбу крајем XVIII, током XIX и првих деценија XX вијека на Балкану су формиране самосталне државе: Црна Гора, Србија, Грчка, Румунија, Бугарска и Албанија.

Уједињењем југословенских држава Црне Горе и Србије са народима на југословенском простору ослобођеном од Аустро-Угарске створена је Југославија (1918). Тако да се од краја првог свјетског рата на балканским просторима самостално развијају савремене балканске државе: Албанија, Грчка, Бугарска, Југославија, Румунија и дио Турске на Балкану.

Историја балканских народа и држава била је веома сложенa, бурна и тешка. Она је међусобно била повезана. Упоредо са политичком историјом балканских народа развијала се и укрштала и њихова култура, а посебно народни обичаји који су производ сусједног и сличног живљења под туђинском влашћу током неколико вјекова.

Култура балканских народа доживљавала је велике успоне, а исто тако и велике падове. И поред тешке прошлости балканских народа, њихова култура, првенствено грчка, највеће је богатство европске и свјетске културе. Култура балканских народа и данас је испреплетана и међусобно повезана, што је једна од њених битних карактеристика.

У науци је познато да обичај постаје дугим и стихијским изграђивањем од народа који живи на једном ужем или ширем простору. Начини понашања људи у одређеним ситуацијама понављају се више пута, тако да постепено пређу у њихову навику, затим у обавезу. Обичај је, дакле, друштвена норма која је настала дугим понављањем. Основни услов за стварање и одржавање обичаја јесте стабилност датих друштвених односа. Тамо гдје се односи брзо мијењају нема времена за стварање обичаја. Обично се каже да обичајно право чине правна правила чији се формални извор не налази у неком пропису који доноси законодавни орган већ у обичајима народа који су се постепено стварали. Према томе, најстарије право је обичајно право. Оно се јавља на одређеном степену развитка људског друштва, односно једног народа. Обичајно право претходи стварању државе, као класне творевине. Са стварањем државе оно и даље постоји, напоредо са правним правилима и гранама права. Обичајно право и данас постоји на балканским просторима. Оно се посебно задржало код балканских сточара.

Развитак права код балканских народа и држава је специфичан. А ево зашто. У балканским државама почев од грчких античких држава, илирске, римске, византијске, као и средњовјековних словенских држава до млетачког, мађарског, аустријског и турског освајања право се нормално развијало у зависности од степена развитка сваке државе. Кад су изгубили државну независност покретним народима и државама наметнуто је туђе обавезно државно право. Али и под туђинском влашћу код неких

покретних балканских народа, посебно у сточарским крајевима, задржавају се обичаји и обичајно право, па се у наредним периодима и вјековима чак и развијају и постају специфични у појединим балканским крајевима. У новим условима живота на једном државном простору у ствари постоје два права и два судства: државно званично турско право и незванично али стварно обичајно право и одговарајућа судства (код Грка, Бугара, Румуна, Срба и Албанаца). Због тога, када изучавамо право балканских народа од краја XV до краја XIX вијека морамо изучавати и турско право и обичајно право балканских народа све до њиховог ослобођења и стварања самосталних држава крајем XVIII, током XIX и почетком XX вијека.

У историјској науци је познато да поједини балкански народи нијесу мирно подносили турско ропство. Током XVII и XVIII вијека јављају се ослободилачки покрети који су у зависности од Русије, Аустрије и Млетачке Републике. Такође је познато да су се од XVIII вијека интереси великих европских држава све више укрштали на Балкану. У томе су доминантну улогу имале Русија и Аустрија. Упоредо са све већим интересовањем великих држава за Балкан нарастали су и јачали и ослободилачки покрети појединих балканских народа против турске власти, што је и довело крајем XVIII и током XIX вијека до ослобођења појединих балканских територија и стварања слободних државица као центара будућих балканских држава: Црне Горе, Србије, Грчке, Румуније, Бугарске, а у XX вијеку и Албаније. Тако су се крајем првог свјетског рата (1918) на балканском простору дефинитивно конституисале савремене балканске државе.

Упоредо са процесом ослободилачких покрета и стварањем слободних балканских држава почело је интересовање за обичајно право балканских народа, како код домаћих кодификатора у појединим новоформираним балканским државама тако и код појединих научника из европских земаља.

Један од првих балканских научника који је почео да прикупља и записује усмено народно стваралаштво на Балкану, првенствено народне пјесме, ријечи и друго, био је Вук Стефановић Караџић. У његовим објављеним радовима и разним необјављеним списима налазе се драгоцјени подаци не само за југословенске народе, првенствено Србе, већ и за Бугаре, Грке, Румуне и Албанце.

Други велики југословенски научник из XIX вијека који је читав свој радни вијек посветио прикупљању обичајног права јужних Словена и кодификовању закона био је Валтазар Богишић родом из Цавтата.¹ В. Богишић је објавио књигу *Правни*

¹ Богишићев архив и библиотека у Цавтату, кутије: IX, XII, XVI, XVII, XVIII, XIX, XXXIX; Владимир Мошин, *Извјештај о раду на уређењу Богишићева архива у Цавтату*, Летопис Југославенске академије, књига 59, Загреб 1954;

обичаји у Словена (1867). Ова му је књига била полазиште у даљем прикупљању и проучавању правних обичаја код Јужних Словена и других балканских народа. У књизи *Писани закони на словенском југу* указао је на средњовјековне југословенске законске споменике у Бугарској, Србији, Босни, Херцеговини, Зети (Црној Гори), Дубровнику и Хрватској. Од изузетног значаја за изучавање обичајног права словенских народа на Балкану јесте Богишићева књига *Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена* (1874). Она је настала из анкете коју је он организовао међу познаваоцима јужнословенских правних обичаја како на нашим просторима тако и ван Балкана. Неки од његових сарадника на овој анкети касније су и сами изучавали обичаје у срединама из којих су потицали. Међу њима су били и Бугари Стефан Захаријев и Петар Оџаков. У Богишићевом архиву у Цавтату чувају се одговори Стефана Захаријева из Татар Пазарџика од 1. августа 1867. године. Петар Оџаков је превео на бугарски језик (1874), уз уводно објашњење, Богишићево Упутство (Напутак) за описивање правних обичаја који живе у народу. Превод Богишићевог Напутка на бугарски био је од великог значаја за изучавање обичајног права у Бугарској. Петар Оџаков је оставио драгоцене податке за изучавање бугарског обичајног права, о чему је писао савремени бугарски научник Петр Петров.

Богишићев Напутак изазвао је велику пажњу код правника и историчара права, посебно оних који су се бавили народним обичајима. Њега су користили руски, чехословачки, пољски и румунски етнографи и правници. Познати румунски филолог Богдан Петрицеицу Хасдеу објавио да је у Букурешту 1878. године са упутством о сакупљању правних обичаја румунског народа. Његов упитник садржи три дијела са 400 питања. Хасдеу је водио и преписку са Богишићем, о чему постоје богати подаци у Богишићевом архиву у Цавтату.

Валтазар Богишић је наставио рад на прикупљању правних обичаја и последице објављивања Зборника грађе правних обичаја. Када је започео рад на кодификацији грађанског законика у Црној Гори дошао је до увјерења да се прикупљање обичаја не може вршити за сваки крај и народ по јединственом упитнику. Због тога је био приморан да састави нови упитник за Црну Гору, који садржи преко двије хиљаде питања. И овај упитник касније је Богишић допуњавао.

Посебно је велика кодификаторска заслуга Богишића у Црној Гори и устројству судске власти у овој земљи.

Средином 1877. године Богишић је боравио у Румунији и Бугарској. Био је у контакту са тамошњим етнологима, правницима и познаваоцима правних обичаја. Боравећи у Бугарској он је направио пројекат организације судске власти у Бугарској.

Радећи у Црној Гори као министар правде Богишић је прикупљао и обичајно право Албанаца. Преко својих сарадника добио је 1894. године текст Законика Леке Дукађинија на српско-хрватском језику, који се и данас чува у његовом архиву у Цавтату.

У науци је познато да је најстарије обичајно право на Балкану грчко обичајно право. Њега су изучавали грчки и други европски научници везано за изучавање обичајног права на Балкану и обичајног права балканских сточара. Од грчких научника најзаслужнији су за изучавање обичаја балканских сточара: Р. Аравандџинос, К. Амантос, Г. Кавадиас и други. Према најновијим налазима грчког истраживача Николауса Пантазопулоса грчко обичајно право је било у сталном сукобу са законом, почев од римског освајања Грче па све до краја грчке независности падом Цариграда под турску власт. Сукоб између обичајног права и грчких црквених закона које је издавала Васељенска патријаршија трајао је током читавог периода турске владавине над Грчком. Карактеристично је за грчко обичајно право то што је оно надживјело писано римско-византијско право.

Једну од карактеристика грчког трговачког права почетком XIX вијека чини то што је у грчкој трговини примијењен француски трговачки законик из 1807. године. Овај законик је прихваћен као грчко обичајно трговачко право.

Током друге половине XIX и почетком XX вијека мање или више у свим балканским државама развијала се, поред осталог, и историјско правна наука — у научним друштвима, академијама наука и на факултетима.

Познати румунски правник Мишел Фонтино објавио је још 1777. године Зборник обичајног права. Након уједињења кнежевина (1859) у Румунији су донесени Грађански законик (1864), Устав (1866), Трговачки законик (1887) и други законици. Обичајно право се задржало само у неким случајевима, као у односима међу сусједима, закупу, купопродаји и у неким породичним односима. Поред Б. Хасдеа и других румунских историчара почев од краја прошлог вијека румунском историографијом је доминирао познати румунски научник Никола Јорга, који је објавио бројне томове студија и извора. Никола Јорга је заслужан не само за румунску већ и за европску историографију.

Крајем XIX и почетком XX вијека објављени су драгоцени извори обичајног права у Бугарској. У томе је велика заслуга бугарског научника С. С. Бобчева, који је објавио двије књиге бугарских правних обичаја 1896. и 1902. године. С. Бобчев је написао и објавио и неколико запажених радова о бугарском обичајном праву. У том периоду и касније обичајно право у Бугарској изучавали су још и Д. Моринов, М. Арнаутов и други истраживачи.

Народним обичајима на југословенском простору крајем XIX и почетком XX вијека бавило се више југословенских истраживача, међу којима су најпознатији: Стојан Новаковић, Јован Ердељановић, Марко Констренчић, Милорад Медаковић, Марко Миљанов, Живојин Перић, Карло Кадлец, Федор Тарановски и други. У периоду између два свјетска рата и касније најпознатији изучаваоци села и обичаја у Југославији су: Сретен Вукосављевић, Георгије Острогорски, Александар Соловјев, Тихомир Борђевић, Илија Јелић, Војислав Спасић, Божидар Томовић, Мехмед Његовић, Метод Доленц и други.

Поред Валтазара Богишића, драгоцене податке о обичајном праву Албанаца дали су и југословенски ствараоци, као: Марко Миљанов, Милош Младеновић, Андрија Јовићевић, Раде Космајац, Бранислав Недељковић и други, затим научници из других земаља као Л. Талоци, М. Шуфлај, К. Штајнмец, Ј. В. Ивановна и други.

Међу Албанцима који су изучавали албанско обичајно право био је Штефену Дјечови, који је први објавио Законик Меке Дукађинија на албанском језику у Скадру 1933. године.

Послије II свјетског рата посвећена је значајна пажња изучавању прошлости Балкана и балканских народа. Поред осталих институција, академија наука, факултета и институција у оквиру академија наука или посебно, скоро у свим балканским државама формиран су посебни институти за балканологију. Институти су покренули и периодичне публикације. Поред периодичних публикација они објављују и посебна издања (о појединим питањима из културне прошлости), као и зборнике радова са научних скупова.

Изучавањем прошлости балканских народа баве се и институти неких ванбалканских држава, као: у Аустрији, Њемачкој, Совјетском Савезу, Италији и др.

Током посљедњих двадесет година балканолошки институти у појединим балканским државама одржали су неколико тематских међународних научних скупова. Тако је Балканолошки институт у Београду 1971. године одржао међународни научни скуп *Обичајно право и самоуправе на Балкану и у суседним земљама*. На овом скупу, поред научника из Југославије, учествовали су и научници из Бугарске, Грчке, Румуније и Аустрије. Исти Институт је 1975. године организовао и међународни скуп (у Београду) *Одредбе позитивног законодавства и обичајног права о сезонским кретањима сточара у Југоисточној Европи кроз векове*. Поред југословенских научника, на скупу су учествовали и научници из Грчке, Бугарске, Румуније и Пољске. Ови научни скупови дали су значајан допринос изучавању обичајног права балканских народа.

Балканолошки институт у Београду организовао је међународну конференцију балканолога 1982. године, на којој су научници

ци из Југославије, Аустрије, Њемачке, Бугарске, Грчке, Совјетског Савеза, Турске, Мађарске и Сједињених Америчких Држава поднијели саопштења о балканолошким истраживањима у тим државама. Објављени извјештаји са ове конференције су важни за балканолошка истраживања, првенствено о упознавању са центрима за балканологију. Исто тако, Институт за балканолошке студије у Солуну и Балканолошки институт у Београду организовали су 1976. године научни скуп у Кавали *Сарадња између Срба и Грка за време својих ослободилачких покрета 1804—1830*. Други скуп је одржан у Београду 1980. године о грчко-српској сарадњи 1830—1908. године. Објављени материјали са ових скупова су веома важни за упознавање веза и односа између Срба и Грка у прошлости.

Сарадници балканолошких института из балканских држава, као и они из институција у другим центрима, од другог свјетског рата до данас дали су велики допринос изучавању Обичајног права на Балкану. У изучавању обичаја у балканским државама нарочито је пажња посвећена обредима и обичајима балканских сточара. Тим питањем су се бавили научници скоро у свим балканским државама, као и ван њих. Од бугарских научника овим питањем су се бавили П. Чилева, А. Иширкова, Васил Маринов и други.

Од југословенских научника тим питањем су се бавили Петар Скоко, Лепосава Жунић и највећи савремени познавалац обреда и обичаја балканских сточара Драгослав Антонијевић, који је 1982. године објавио до сада најпотпунију студију о обредима и обичајима балканских сточара.

Од грчких научника, поред Георгеса Кавадиса, посебно је заслужна за изучавање сточарских обичаја, посебно Саракачана, Ангелика Хаџимихаили, а од румунских Тхеодор Цапидан и други.

Поред изучавања обичаја балканских сточара савремена балканологија изучава обичајно право мање или више у свим балканским државама. У томе су постигнути значајни научни резултати.

Поред поменутих аутора велики допринос изучавању обичајног права балканских народа послјије другог свјетског рата дао је низ научника скоро у свим балканским државама. Исто тако значајан допринос су дали и научници ван балканских држава. Међу најпознатије савремене изучаваоце обичајног права, које раније нијесмо споменули, у балканским државама спадају: Valentin Al. Georgescu, Liviu Marcu, Romulus Vulcanesku, Georges Cront (Румунија); Михаил Андреев, Фани Милкова, Марија Манолова (Бугарска); Nikolaos Pantazopoulos, Charalambos Papastathis (Грчка); Екрем Чабеј, Рок Зајзи, Исмет Елези (Албанија).

Југословенски балканолози, а првенствено изучаваоци обичајног права у послјератном периоду, дали су велики допринос

изучавању обичаја и обичајног права у Југославији као: Нико С. Мартиновић, Томица Никчевић, Јован Вукмановић, Ђурица Крстић, Милутин Ђуричић, Сурија Пуповци, Анте Маринковић, Сегиј Вилфан, Љубинка Богетић, Авдо Сућеска, Александар Христов, Хасан Калеси, Никола Павковић, Радомир Ђуровић и други.

Иако су послје другог свјетског рата у балканским и ванбалканским државама постигнути значајни резултати у изучавању обичајног права балканских народа, колико нам је познато ми још немамо јединствену библиографију обичајног права балканских народа. До сада је, колико нам је познато, библиографију радова о обичајном праву југословенских народа урадио само познати југословенски библиограф Добрило Аранитовић. Очекујемо да ће Секција за право и фолклор VI конгреса балканолога у Софији подржати наш предлог да се за наредни конгрес балканолога припреми заједничка библиографија радова о обичајном праву балканских народа.

¹ Богишићев архив и библиотека у Цавтату, кутија: IX, XII, XVI, XVII, XVIII, XIX, XXXIX; Владимир Мишин, *Извјештај о раду на уређењу Богишићева архива у Цавтату*, Љетопис Југословинске академије, књига 59, Загреб 1954;

Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд 1924; Вук Караџић, *Библиографија списа Вука Караџића*, Београд 1974; Вук Караџић, *Преписка*, књ. I — VII;

Валтазар Богишић, *Правни обичаји у Словена*, Загреб 1867; В. Богишић, *Напутак за описивање правних обичаја који живу у народу*, Беч 1867; В. Богишић, *Писани закони на словенском југу*, библиографски нацрт, Загреб 1872; В. Богишић, *Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена*, Загреб 1874; В. Богишић, *О научној развојке историји славјанског права*, С. Петербург 1870; В. Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори, Херцеговини и Албанији*. Приредио Томица Никчевић, Титоград 1984; В. Богишић, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори*. Приредио Томица Никчевић, Београд 1967; Werner G. Zimmermann, *Valtazar Bogišić 1834—1908*, Wiesbaden 1962.

Упжтвванише за описвање правови — т обичајаи, кои-то живижст у народа. Составил В. Богишич. Преведено и појаснено от П. В. Идјакова, Прага 1874; Петер Петров, *Вит, обичаји и обществена организација на благорите през XIX век по материјали на П. Оаков*, *Известија на Българското историческо дружество*, Софија, кн. XXXIV, 1983; Јован Р. Бојовић, *Валтазар Богишић као изучавалац обичајног права на Балкану*, Бока 17, Херцег Нови 1985; Александар Соловјев, *Bogišić en Bulgarie 1877*, *Revue internationale des etudes balcanique*, том II (6), Београд 1938; С. ТН. Dimaras, С. Coumario, L. Droulia, *La Grece moderne et sa litterature. Orientation bibliographique en allemand, anglais, francais, italien*, Athenes 1966; *Cinq ans de bibliographie historique en Grece (1965—1969)*, Athenes 1970; Greek — Serbian Coopération 1830—1908. Belgrad 1982; Сарадња између Срба и Грка за време својих ослободилачких покрета 1804—1830, Thessalonik 1979; Nikolaos Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula during the Ottoman Rule*, Institute for Balkan Studies № 92, Thessaloniki 1964; N. Pantazopoulos, *Das gewohnheitsrecht als gestaltungsquelle der Neugriechischen Rechtsordnung*; Alis Argyriadis, *Грчко трговинско право*, *Анали правног факултета у Београду*, 1988/1—2; *Istoriја poporului roman sub redactia acad. Andrei Otetea*, Bucuresti 1970; превод на српскохрватски — *Историја румунског народа*, Нови Сад, 1979;

Стефан Бобчев, Сборник на българскиот јуридикески обичаји, част I/1—4, част II/1—3, Пловдив — Софија 1897—1915; С. Бобчев *Българско обичајно нахазително право*, Софија 1932; Зборник за народни умотворенија и народопис, XXIII/1917, XXXVI/1927; *Българската челодна задруга*, зборник за народни умотворенија, наука и книженија, XII/1907; Д. Маринов, *Жива старина*, Етнографско списаније, Русе II/1892, III/1892, IV/1894; *Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама*. Зборник радова, Београд 1974; *Одредбе позитивног законодавства и обичајног права о сезонским кретањима сточара у југоисточној Европи кроз векове*, Зборник радова, Београд 1975; *Conference internationale des balkanologues, Belgrade 1984*; Mihail Andreev, *Le droit coutumier des slaves du sud et eurs organisations d'autogestion pendant la domination ottomane*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974;

Nikolaos Pantazopoulos, *Das gewohnheitsrecht als gestaltungsquelle der neugriechischen rechtsordnung*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974; Liviu P. Marcu, *Les coutumes juridiques comme systeme normatif vicinal en roumanie*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974; Georges Sront, *L'institution des cojureurs en valachie*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974; Charalambos Papastathis, *L'eglise et le droit coutumier aux balkans pendant la domination otomane*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974; Фани Милкова, *О некаторих функцијах болгарских бошчих конца XIX века, сојазданих с болгарским обичним и турецким правом*, Обичајно право и самоуправа на Балкану и у суседним земљама, Београд 1974; Liviu Marcu, *Formes traditionnelles d'elevage pastoral et systemes d'organisation chez les vlaques balkaniques*, Одредбе позитивног законодавства и обичајног права о сезонским кретањима сточара у југоисточној европи кроз векове, Зборник радова, Београд 1976; Demetios Loukatos, *La saint demetre jour de culte, de transhumances et de conventions automnales, chez les pasteurs nomades ou semi-nomades, en grece*, Одредбе позитивног законодавства и обичајног права о сезонским кретањима сточара у југоисточној Европи, Београд 1976; Valentin Al. Georgescu, *La coutume en tant que source du droit dans les pays du Sud — est Europeen*, Brisel 1985; Николае Чакар, *Румунија у борби за национално ослобођење балканских народа*, *Balkanica VII*, Београд 1976;

Марко Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса*, Титоград 1964; Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских сточара*, Београд 1982; Ђурица Крстић, *Правни обичаји код Куча*, Београд 1979. Ђурица Крстић, *Обичаји као извор права у румунском правном систему*, *Balkanica XVI—XVII*, Београд 1985—1986;

Добрило Аранитовић, *Грађа за библиографију радова о обичајном праву југословенских народа*, *Balkanica XVI—XVII*, Београд 1985—1986; *Историја држава и права југословенских народа*, VII издање, Београд, 1978; Стојан Новаковић, *Село*, Београд 1965; М. В. Медаковић, *Живот и обичај Црногораца*, *Нови Сад 1860*; Нико С. Мартиновић, *Валтазар Божић I, Историја кодификације грногорског имовинског права*, Цетиње 1964; Војислав Спасић, *Наследно обичајно право у Босни и Херцеговини*, Београд 1940; Божидар Томовић, *Наследно обичајно право у Црној Гори*, Београд 1926; Федор Тарановски, *Увод у историју словенских права*, Београд 1922; Јован Ердељановић, *Стара Црна Гора*, Београд 1926; Шуфлаи Милан, *Срби и Арбанаси*, Београд 1925; Марко Констренчић, *Обичајно право*, Зборник Правног факултета, Загреб 1949; Раде Космајац, *Лека-Канум*, Годишњица Николе Ђупића, књ. XXI, Београд 1921; Илија Јелић, *Крвна освета и џмир крви у Црној Гори и Северној Албанији*, Београд 1926; Мехмед Беговић, *О адетима (правни обичаји)*, *Историјски часопис 1955*; Ђорђевић Тихомир, *Село као суд у нашем народном обичајном праву*, Зборник Филозофског факултета, књ. I; Васа Чубриловић, *Патријархална друштва и њихова обичајна права у Албанији и Црној Гори у средњем веку*. Обичајно право и самоуправа на Балкану, Београд 1974; Сергиј Вилфан, *Самоуправа и оби-*

чајно право код Словенаца до почетка XX века; Обичајно право и самоуправе на Балкану, Београд 1974; Анте Мариновић, *Обичајно право и самоуправе у бившој Дубровачкој Републици и њихово изучавање*, Обичајно право и самоуправе на Балкану, Београд 1974; Љубинка Богетић, *Обичајно право и самоуправа на колективним пашњацима балканских сточара у XIX у почетком XX века*, Обичајно право и самоуправе на Балкану, Београд 1974; Авдо Сућеска, *Неке особености кривичног права у југословенским земљама за вријеме Турака*, Обичајно право и самоуправе на Балкану, Београд 1974; Бранислав Недељковић, *Канун Леке Дукађинија*, Арбанашко обичајно право, Анали Правног факултета у Београду, 1956/4; Ј. В. Ивановна, *Обично право Северној Албанији как етнографически источник*, Советскаја етнографија 1961/3; Милутин Р. Ђуричић, *Чувари бесе*, Београд 1979; *Канон Леке Дукађинија*, Сакупио и кодификовао Штјефен Константин Дјечеви. Прево, предговор и објашњења Халит Трнавци, Загреб 1986; Сурија Пуповци, *Грађанско правни односи у законнику Леке Дукађинија*, Приштина 1968.

Dr Jovan R. Bojović

LES DEBUTS DE LA RECHERCHE SUR LE DROIT COUTUMIER DANS LES ETATS BALKANIQUES

Resumé

L'histoire des états et des peuples balkaniques était très complexe, grosse et grave. L'histoire et la culture des états balkaniques étaient conjoints. Vers la fin du XVe siècle tous perdirent leur indépendance par les états suivants: la Venise, l'Autriche, la Hongrie et la Turquie.

Le développement du droit chez les états balkaniques est spécifique. Par la perte leur indépendance on leur imposa le droit des états qui les avaient soumis. Parallèlement avec le droit étatique, le droit coutumier se développait aussi.

Vers la fin du XVIIIe et au cours du XIXe siècle, par la lutte de libération contre le pouvoir étranger, les états balkaniques autonomes suivantes se formèrent: le Monténégro, la Serbie, la Grèce, la Roumanie et la Bulgarie et enfin l'Albanie au XXe siècle. Par la libération de l'espace yougoslave, les contrées yougoslaves s'unirent en formant la Yougoslavie en 1918.

Un des premiers érudits qui étudiait les coutumes et les créations orales du peuple était Vuk St. Karadžić. Un grand explorateur du droit coutumier des peuples balkaniques dans la deuxième moitié du XIXe siècle était Valtazar Bogišić. Il a publié plusieurs oeuvres sur le droit coutumier particulièrement sur celui des peuples slovénes. Le droit coutumier était étudié aussi par le philologue connu Bogdan Petricevski Xacdeu, Petar Odžakov et autres.

Le droit coutumier des peuples balkaniques était étudié aussi par les Russes, les Français, les Allemands, les Autrichiens, les Italiens et autres.

Au cours du XXe siècle se présentèrent plusieurs explorateurs du droit coutumier des peuples balkaniques tant que dans les états balkaniques ainsi que hors d'eux. Dès la moitié du XXe siècle se tinrent plusieurs réunions scientifiques dans les états balkaniques sur le droit coutumier des peuples balkaniques. Malheureusement nous n'avons pas encore des études sur le droit coutumier des peuples balkaniques.